

ŽENSKA OGLAVLJA IZ FUNDUSA ZAVIČAJNOG MUZEJA BIOGRAD NA MORU

MIRA HLANUDA-VEGAR
Zavičajni muzej Biograd na moru
Obala Kralja Petra Krešimira 22
23 210 Biograd na moru
mira.hlanuda-vegar@zd.t-com.hr

UDK 391.5
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primitljeno: 30. 12. 2009.

Svečano žensko tradicijsko ruho i nakit žena biogradskog područja jedni su od simbola kulturnog identiteta, a svečano žensko ruho nije potpuno bez oglavlja, koje zajedno sa ostalim ruhom sačinjava jednu cjelinu. Po oglavlju se moglo vidjeti iz kojeg je mjesta neka žena, a isto tako se po načinu odijevanja i oglavlju moglo odrediti da li se radi o udatoj ženi ili djevojci, a svečano tradicijsko ruho bilo je također i pokazatelj društvenog statusa onog koji ga nosi.

Gljučne riječi: tradicijsko ruho, oglavlje, pokrivača, jašmak

Već je čuveni talijanski putopisac A. Fortis u svom djelu Put po Dalmaciji, štampan u Veneciji 1774. uočio razlike u odijevanju stanovništva što su podložni Zadru - jadranski pojas i otoci - od stanovništva zadarskog i biogradskog kopnenog zaleđa.

U istoimenoj knjizi, na str. 17. vidljiv je crtež otočanke blizu Zadra, u svečnom tradicijskom ruhu. Ističu se dugo svilovezno opleće, zalistavac, a posebno je interesantno oglavlje, koje je ustvari jedana vrsta **pokrivače**, koja je lagano ovijena okolo glave. Neki posebni detalji na oglavlju nisu vidljivi.

Interesantno je pripomenuti, da se **pokrivača**, kao vrsta ženskog oglavlja, u zadarskoj regiji, nalazi već relativno rano, a odnosi se na svečanu lanenu pokrivaču koja datira u 14. stoljeće, a čuva se u raki Sv. Šime u Zadru, gdje su na krajevima pokrivače vidljivi likovi kralja i kraljice. (Gušić:1965)

Također, istražujući pisane izvore, posebno oporuke i ženidbene ugovore, pokrivača se nalazi već u 15. stoljeću u pisanim izvorima i opisuje se kao pravokutna marama koja je na krajevima izvezena crvenom svilom. Opisi se nalaze i u glagoljskim oporukama

(Anzulović:1999). U pisanim se izvorima spominje već 1573. da je dugačka i ima krajeve izrađene crvenom svilom, a jedna se slična čuva čuva u Narodnom muzeju u Zadru, i potječe iz Svetog Filipa i Jakova.

U starijim likovnim prikazima, koji se odnose na tradicijsko odijevanje žena jadranskog područja, i djevojke i udate žene su pokrivale glavu **pokrivačama**, i to su ih vezivale otraga, a vezeni krajevi padali su sprijeda niz prsi i činili su jednu cjelinu, zajedno sa ostalim odjevnim predmetima.

Na također daleko poznatom Carrarinom crtežu (1846.) otočanke blizu Zadra, vidljivo je žensko oglavlje, koje je ovijeno oko glave, tako da jedan dio pada niz rame i spušta se niz prsi. Oglavlje je pričvršćeno, ukrasnom iglom badačom koja je zatakuta za kosu (pletenicu), koja se nazire ispod oglavlja. Pri krajevima je ukrašeno crvenim vezom.

Poznati su i akvareli akademske slikarice Zoe Borelli Vranski Alačević, (1888.-1980.) a s obzirom da je bila dokumentarist za Etnografski muzej Split, (1925.-1940.) daje vrijedan doprinos za izučavanje tradicijskog odjevanja žena Sjeverne Dalmacije. Izradila je 142 rada koji ilustriraju prizore, običaje iz narodnog života, sa posebnim osvrtom na tradicijsko odijevanje žena i muškaraca Sjeverne Dalmacije. Ta djela osim snažne ekspresije imaju i važnu dokumentarnu vrijednost.

Osim tradicijskog odijevanja, gdje dominiraju krojevi nošnji, vezovi košulja, tradicijsko žensko ruho sadrži i interesantna oglavlja, odnosno **pokrivače**.

Na njezinim crtežima, gdje su vidljiva oglavlja, susrećemo dvije vrste oglavlja:

-jedno su pravokutne marame koje su vezene na krajevima, omatale su se oko glave, tako da su vezeni krajevi marama padali niz amena. Bile su pričvršćivane za pletenice srebrnim badačama, i

-drugo su kvadrataste marame čija je stražnja strana, koja je padala niz leđa bila ukrašena raznim vezom gdje je glavni motiv bio motiv grane, i njima su pokrivala glavu udate žene zadarskog i biogradskog zaleđa.

Na likovnim prikazima su prikazana oglavlja, bilo da se radi o pokrivačama, jašmacima, ili pak djevojačkim crvenkapama.

U ovom će radu upravo biti riječ o vezenom oglavlju – pokrivalu za glavu **udate** žene, koje se ovdje najčešće naziva **jašmak**, a nosile su ga još pokoje žene u neposrednoj blizini biogradskog zaleđa, do sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, za razliku od **djevojačkih oglavlja** zadarskog i biogradskog zaleđa koje su bile vrste stožaste crvenkape u koju se zaticalo paunovo pero, koje je osim ukrasne funkcije bilo i apotropej.

Zbirka tekstila Zavičajnog muzeja Biograd na moru, bogata je **jašmacima**, koji su u muzej dospjeli otkupom, a odnose se na područje biogradskog zaleđa, posebno Vrane, Raštana. U ovom radu bit će govora samo o nekoliko primjeraka, koji su interesantni po vezu, motivu, kao i materijalu kojim su se vezli.

Jašmak, pod inventarnim brojem 107, je kvadratna marama od tankog pamučnog platna, u jednom svom uglu izvezena mekom vunicom (tamno-crvenom, modrom, zelenom, narančastom) i crvenim koncem. Uz rubove vezenog ugla prišivena je zlatno-žuta tvornička vrpca, sa cvjetnim uzorkom, te bijela tvornička čipka, te su duž cvjetnog uzorka prišivene kite pretežno crvene svile, i žute svile kao dodatak rozetama.

Ornament: Uz rubove uglavnom su rombovi i niz kosih lisnatih grančica. Unutar toga okvira je cvjetni križ sa 4 veće i više manjih cvjetova, a prema unutarnjoj strani ima 7 dijagonalnih paralelnih grana. Materijal je vezeno tvorničko platno, svilena i brokatna vrpca i tvornička čipka. Vez su križići, pisanac, ovijanac. Veličina je 79X79 cm. Marama potječe iz Vrane, i dospjela je u Muzej otkupom., 1980. godine.

Još je jedan interesantan **jašmak**, koji potječe iz Vrane, pod inventarnim brojem **108**. To je kvadratna marama od tankog pamučnog platna; u jednom uglu je izvezena tamno-crvenom, modrom, narančastom vunom. Obrubljena je sivkastim koncem. U uglu marame je cvjetni kvadrat od većih cvjetova iz kojih izlaze tri paralelne grane sa većim i manjim cvjetovima. Ukrašen je dopunjen rozetama od šarenih vrpca. Uz rubove vezenog ugla prišivena je uža brokatna vrpca sa šarenim cvjetovima i dulja šira tvornička vrpca i to u najvećem dijelu žutim ukrasima. Dodata je čipka koja je od lana, koja je na krajevima čitava obrubljena. Čipka je ukrašena rozetama sa svilenim kitama od šarene svile.

Materijal, tehnika: tvorničko platno, tvornička svilena i brokatna vrpca, tvornička čipka na rubu. Vez je križić, pisanac, zrnčanje (vidjeti fotografije br.:1, 2, u nastavku teksta).

U zbirci tekstila Zavičajnog muzeja Biograd na moru, pod rednim brojem **150** nalazi se interesantan **jašmak** iz Gornjih Raštana, koji je također u Muzej dospio otkupom, a nosio se do I. svjetskog rata. To je kvadratna marama, koja je dijelom koji pada niz leđa bogato izvezena. Ona je od bijelog platna, uz porub prišivena još jedna pruga šireg platna. U uglu kvadrata izvezena je crvenom, tamno-modrom, zelenom a ponegdje i narančastom vunicom i crvenim koncem. Uz vezeni ugao prišivena je široka pruga crvenog platna – **mavez** - koja je također vezena pamukom istih boja. Po sredini pruge prošivena je žuta brokatna vrpca na cvjetove i listove. Uz rub maveza, prišivena je tvornička čipka. Vezeni ugao ukrašen je pločicama (rozetama) od crvene, zelene, modre svile. Od iste svile su pločice i kite na marami.

Ornament, geometrijski i biljni: velika grana sa kvadratom od pet okruglih i 4 velika dijagonalna cvijeta u samom uglu.

Uz sam rub maveza su cik-cak romboidni cvjetni motivi na jednoj strani i niz trokutnih listića na drugoj strani, a između njih je brokatna svilena vrpca.

Vez: križići, pisanac, zrnčanje.
(vidjeti fotografiju br. 3, 4 u nastavku teksta)

Ovo su samo neki detalji iz naše zbirke tekstila, koja broji vrlo interesantna oglavlja - pokrivala za glavu udate žene - a odnose se na svečano tradicijsko ruho žena biogradskog zaleđa, i njegova su vrijedna nadopuna.

U biogradskom i zadarskom zaleđu, područje koje pripada dinarskom kulturnom krugu, izražajnija je razlika u odijevanju djevojke od odijevanja udate žene. Upravo je tradicijsko ruho bilo simbol društvenog i imovinskog statusa, a upravo se po njemu, kao vanjskom obilježju, razlikovala djevojka od udate žene. Nošnja djevojke i udate žene razlikuje se po oglavlju, čarapama i boji suknje.

Prilikom boravka na terenu, i uvidom u privatnu zbirku Asje Stipić, rođene Marušić iz Svetog Filipa i Jakova i njenu fotodokumentaciju, naišla sam na jednu fotografiju, koja je snimljena negdje šezdesetih

godina dvadesetog stoljeća. Kazivačica smatra da potječe negdje iz Raštana ili Vrane, i da je snimljena prilikom mjesne ljetne fešte, a fotografija ima dokumentarnu vrijednost, jer se na njoj vidi svečana djevojačka nošnja, svečana nošnja udate žene, i ostaci tradicijskog odijevanja kod muškaraca.

Na fotografiji, gledano sa lijeva na desno vidi se:

- nepoznati muškarac odjeven u hlače klasičnog gradskog kroja, tamne boje, s bijelom košuljom s okruglim okovratnikom. Pokrivalo glave je stožasta muška crvenkapa. Do njega je mlada djevojka u svečanoj ljetnoj nošnji, obučena je u dugu bijelu košulju, koja je naprijed prekrivena traversom, oko pojasa joj je ovijen kožnato-kositreni pojas zvan *litar*, a na glavi je razdjeljak koji dijeli kosu na dvije polovice, koje su ovijene oko glave. U pletenice su upletene ukrasne vrpce.

U sredini, sjedi žena, leđima okrenuta, tako da dominira vezena marama, motiv veza je grana, a duž čitave marame nadošivena je pruga crvenog platna, - *mavez* - a u nju su upletene svilene vrpce. Po oglavlju i tamnoj boji suknje vidi se da se radi o udatoj ženi. Na pojedinim se djevojkama, oko vrata nalazi đerdan - ogrlica, obično sastavljena od murano stakla i pozlaćenih talira (vidjeti fotografiju br. 5).

Također, na radu slikarice Zoe Borelli Vranski-Alačević, nastao 1925. godine, prikazana je žena i djevojka iz okolice Benkovca u narodnoj nošnji. Žena je u tamnoj **carzi**, pri dnu je vezena rubna **građa**, **nazupci** i opanci, a na glavi ima vezenu maramu oivičenu crvenim **mavezom**; marama završava *resama*. Za razliku od nje, djevojka je u bijeloj suknji, prekrivenoj traversom, oko pasa je kositreno-kožni pojas **litar**; vidljiv vezeni dio košulje i bijelog sadaka. Na glavi nosi stožastu **crvenkapu koja je ukrašena vezom**, u koju je zataknuo paunovo pero. Sa stražnje strane djevojci su u pletenice upletene ukrasne vrpce. Pokrivanje glave crvenkapama, gubi se iza drugog svjetskog rata (vidjeti fotografiju br. 6).

Zaključna razmišljanja

Žensko svečano tradicijsko ruho biogradskog područja, gledano kroz genezu odijevanja kroz jedno stoljeće, vidimo da se uglavnom gubi vez, gubi se šarenilo boja, i već nakon Drugog svjetskog rata

dolazimo do toga da počinju prevladavati crno-bijele kombinacije u odijevanju kako žena u samom gradu Biogradu, otoku Pašmanu, tako i u selima biogradskog zaleđa, poglavito u mjestima Vrana i Raštane.

U ovom je radu naglasak na pokrivalima za glavu udate žene - bogato vezenim oglavljima, koje su karakteristika biogradsko zaleđa, Vrane, Raštana, a nazivaju se **jašmaci i sastavni su dio svečanog ženskog ruha**.

U biogradskom i zadarskom zaleđu, u tzv. dinarskom kulturnom krugu, za razliku od mediteranskog kulturnog kruga izražajnije su razlike u odijevanju djevojaka od odijevanja udate žene.

Osim što je tradicijsko žensko ruho, gledano u cjelini bilo simbolom društvenog statusa i pokazivalo je svojom većom ili manjom raskoši materijalno stanje djevojke ili žene, upravo je već vidljivim vanjskim obilježjem bilo jasno da li se radi o djevojci ili udatoj ženi.

Upravo je najizražajnija razlika između jadranske obale i biogradskog zaleđa što se tradicijskog svečanog ruha tiče, u načinu češljanja kose i oglavlju. Kosa se u zaleđu češlja po sredini glave, u nju se upliću crvene pamučne ili svilene vrpce i ovijaju oko glave na ovako složene pletenice stavljaju djevojačke crvenkape, ukrašene vezom i metalnim nakitom, obično talirima.

Iza drugog svjetskog rata, crvenkape su se počele gubiti.

Žene obje pletenice spuštaju niz prsi. U svečanoj nošnji pletenice su bile ukrašene kožnim i metalnim nakitom, često napršnjacima. Glavu su pokrivala **jašmakom** - kvadratnom maramom, koja je otraga svezana u trokut i bogato vezena pada niz leđa. Sprijeda se vezuje pod bradu, iglom, koja je najčešće u obliku fibule.

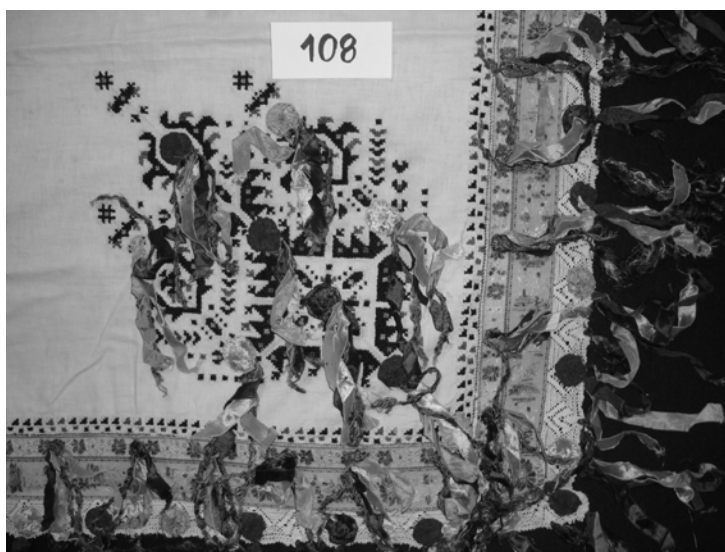
Ovako vezene marame već odavna pripadaju prošlosti, i u najboljem slučaju čuvaju se u našim muzejima, a još samo pokoja žena pokriva glavu bijelom maramom, koja je eventualno ukrašena bijelim vezom, i nadopunjuje crni fuštan i bijelo opleće koje prevladava u cijeloj biogradskoj regiji i zadržalo se do današnjih dana.

Rječnik manje poznatih izraza

Pokrivača: uska marama od tankog pamučnog ili svilenog platna, na krajevima prevladava vez. Obično su bile veličine 120 x 140 cm. Oglavlje jadranskog područja kako djevojaka tako i udatih žena .

Crvenkapa: djevojačko pokrivalo za glavu, obično od crvene čohe, starije varijante su bile stožastog tjemena, a novije su ravne. Obično ukrašene vezom od crne svile. Ukrašena je austrijskim kovanicama. Nestaje nakon drugog svjetskog rata. Oglavlje djevojaka dinarskog kulturnog areala..

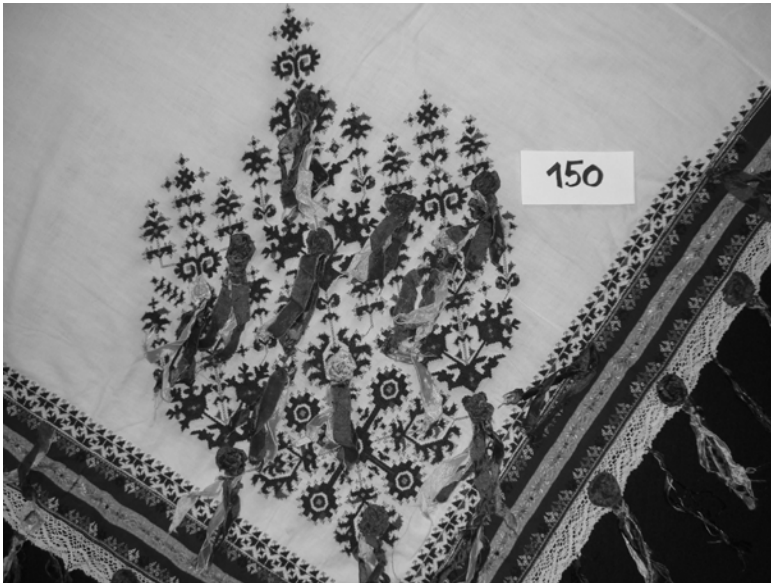
Jašmak: kvadratasta marama, na jednom svom uglu koji pada niz leđa ukrašena vezom, obično motiv grane. Pokrivalo za glavu udate žene, biogradskog zaleđa, i općenito dinarskog kulturnog areala..

Sl. 1

Sl. 2.

Sl. 3

Sl. 4

Sl. 4a

Sl. 5

Sl. 6

Popis fotografija

1. Jašmak iz Vrane, br. inv. 108, fundus Zavičajnog muzeja Biograd na moru
2. Detalj sa kraja jašmaka, brokatna svilena vrpca, kupovna čipka – Vrana - br. inv.108, fundus Zavičajnog muzeja Biograd na moru
3. Jašmak iz Gornjih Raštana, br. inv. 150, fundus Zavičajnog muzeja Biograd na moru
4. Detalji vezenog kraja jašmaka iz Gornjih Raštana, br. inv. 150, fundus Zavičajnog muzeja Biograd na moru
5. Ljetni odmor nakon mjesne fešte, biogradsko zaleđe - fotografija snimljena sredinom dvadesetog stoljeća, privatna zbirka Asje Stipić
6. Djevojka i žena u svečanom tradicijskom ruhu, oko 1925., okolica Benkovca - Zoe Borelli Vranski Alačević, fundus etnografskog muzeja Split

Korištena građa iz etnografskog odjela Zavičajnog muzeja Biograd na moru - fotografije snimila i skenirala Iva Zorić, prof pedagogije i dip. arheolog

Bibliografija

1. A n z u l o v i ć, Ivna (1999) Nazivlje ženske odjeće zadarskog područja u pisanim izvorima, Zadarska smotra 4-6 (Domaća rič), 1999.
2. B r u c k-A u f f e n b e r g , Natalia (1912) Dalmacija i njena narodna umjetnost, Beč 1912.
3. C a r r a r a , Francesco La dalmazia descritta, Zadar 1846.
4. F o r t i s Alberto,(1774) Put po Dalmaciji Venecija, 1774. god.

5. G u š i ć, Marijana (1965) Profani tekstil u raki Sv. Šimuna u Zadru, Radovi Instituta JAZU, Zadar, 1965.
6. H l a n u d a-V e g a r, Mira (2003) Starija i novija inačica ženske nošnje grada Biograda i okolice, Zadarska smotra 4-6 (Domaća rič 8)
7. L u l i ć Š t o r i ć, Jasenka (2005) Narodne nošnje Sjeverne Dalmacije, Narodni muzej Zadar, 2005.

WOMAN'S HEADGEARS FROM THE HOLDINGS OF THE REGIONAL MUSEUM IN BIOGRAD

(Summary)

Traditional woman's ceremonial attire and jewelry of the women from Biograd are among the symbols of the cultural identity. Woman's ceremonial attire is not complete without the headgear which with the attire constitutes a unity. The headgear denoted the place woman came from and the way the woman dressed and her headgear also determined whether she was married or not. The traditional ceremonial attire was an indicator of the social status of the person who wore it.

